

ΟΓΔΟΗ ΕΝΟΤΗΤΑ
Αιθεροβάτης

Ερωτηματολόγιο Μαρίας Χριστάκη

Ιωάννινα, 25-01-2013

1. Ποιες είναι οι πηγές έμπνευσης του έργου σας;

Γεννήθηκα σ' ένα τοπίο που θα το χαρακτήριζα «τοπίο λίθινης εποχής» με αντίξοες συνθήκες σε σχέση με τις σημερινές, έχοντας βέβαια στη σκέψη μου τη σχετικότητα της σύγκρισης. Στην εφηβεία μου όταν άρχισα να δέχομαι επιρροές από τοπία άλλων οπτικών γωνιών συνειδητοποίησα πως έπρεπε να διαχειριστώ ένα χωροχρονικό ζήτημα που αφορούσε στην τέχνη και κατ' επέκταση στη ζωή. Κάτω απ' τις υπάρχουσες συνθήκες έπρεπε να διαμορφώσω ένα λόγο που είχε να κάνει με τις σχέσεις τόπου – λόγου – εικόνας. Ενώ θα μου ήταν εύκολο να μιμηθώ κατακτήσεις δασκάλων κυρίως τις βόρειας Ευρώπης όπου είχα βρεθεί, οι συνθήκες και η συνείδηση μου πρόβαλαν σχεδόν αποκαλυπτικά κάτι που νοητικά μου φαινόταν παράλογο. Έτσι προσπαθώντας να απαντήσω στο ερώτημά σας, νομίζω ότι δεν είχα τη δυνατότητα επιρροής μιας κατακτημένης γλώσσας, αλλά ενός πρωτογενούς κόσμου του οποίου θα γινόμουν ο πρώτος θεατής. Με λίγα λόγια οι πηγές έμπνευσης δεν είχαν να κάνουν με τη μίμηση εξωτερικών εικόνων που αποθήκευα στο σκληρό δίσκο του νου μου, αλλά δι' αυτών των εικόνων ένοιωθα την ανάγκη να αποκαλύψω ένα εσωτερικό τοπίο που μέχρι τότε αγνοούσα. Ποιες ήταν λοιπόν οι πηγές έμπνευσης μου; Οι Δάσκαλοι της βόρειας Ευρώπης; Οι Έλληνες δάσκαλοι που έφερναν τις γνώσεις τους και την εμπειρία τους απ' το βορρά; Σήμερα θα μπορούσα να πω ότι οι πηγές μου ήταν σαν αυτές που στην νεολιθική εποχή, ο άνθρωπος άρχιζε να σχεδιάσει και να χρωματίσει πάνω σ' ένα σκύφο. Τι τον οδήγησε σ' αυτή την ανάγκη; Τι οδηγούσε εμένα;

2. Ζωγραφίζετε λαμβάνοντας υπόψη τι θα αρέσει στο κοινό ή προτιμάτε τον πειραματισμό ακόμη και αν έρχεται σε αντίθεση με τις προτιμήσεις του;

Στην περιπέτεια καταγραφής του λόγου που προανέφερα, κατ' αρχήν δεν λήφθηκε υπόψη καθόλου το κοινό, δηλαδή δεν έκανα κάτι για κάποιον. Πρώτη προτεραιότητα ήταν η καταγραφή ενός «προσωπικού ημερολογίου καταστώματος σε επικίνδυνη θαλασσοταραχή». Αργότερα μπόρεσα να διαμορφώσω αυτόν το δραματικό ή και τραγικό λόγο σε γλώσσα περισσότερο αφαιρετική και βέβαια λαμβάνοντας υπόψη το θεατή. Με λίγα λόγια ακόμη και σήμερα δεν θα έλεγα ότι με απασχόλησαν οι προτιμήσεις του κοινού, αλλά σίγουρα ο διάυλος επικοινωνίας μαζί του. Οι εικόνες μου άρχισαν να διαμορφώνονται έτσι, που να διευκολυνθεί η επικοινωνία και όχι η εμπορική διακίνηση του έργου.

3. Ποιες είναι οι πιο χαρακτηριστικές κρίσεις για το έργο σας που μπορεί να προέρχονται από το κοινό, δημοσιογράφους ή ιστορικούς τέχνης;

Αυτός που άρχισε να ασχολείται με το έργο μου σε θεωρητικό επίπεδο ήταν ο καθηγητής Ιστορίας και κριτικός τέχνης Εμμανουήλ Μαυρομμάτης. Εκείνος όμως που έγραψε το πρώτο κείμενο που αφορά στο έργο μου ήταν ο τότε διευθυντής και καθηγητής ιστορίας της τέχνης στη σχολή καλών τεχνών του Saint Etienne, Jacques Bonnaval. Αργότερα γράφτηκαν και άλλα κείμενα από τεχνοκριτικούς και ιστορικούς τέχνης που θα τα δείτε στο υπόμνημα που θα σας δώσω.

4. Πως αντιλαμβάνεστε ένα έργο τέχνης, έναν πίνακα ή ένα γλυπτό;

Είναι μια ερώτηση που χρειάζεται χρόνο για να απαντηθεί, αλλά θα σας έλεγα λιτά, ότι ένα έργο τέχνης είναι η προσπάθεια του καλλιτέχνη να δημιουργήσει εκ του μη όντος, να φέρει μια καινούργια ματιά στο προσκήνιο, ίσως η προσπάθεια του να πιάσει το άπιαστο και φυσικά η αγωνία του, αν έχει καταφέρει στο χρόνο ζωής που του δόθηκε να πραγματοποιήσει αυτό του το στόχο. Αν κατάφερε δηλ. να φέρει σε πέρας την αποστολή του. Θα σας μεταφέρω κάτι που λέει ένας μεγάλος καλλιτέχνης και το οποίο κράτησα και 'γω σαν

οδηγό στη δική μου πορεία. «Το άπειρο δεν μπορεί να γίνει ύλη· αλλά μπορούμε να δημιουργήσουμε την ψευδαίσθηση του απείρου: την εικόνα».

5. Τι είδους δυσκολίες αντιμετωπίζετε όταν ζωγραφίζετε ή κάνετε ένα γλυπτό;

Μπροστά σ' ένα άδειο τελάρο ή στο κενό ο δημιουργός, νοιώθει την αμηχανία πώς να συνθέσει το έργο του, λαμβάνοντας πάντα υπόψη του, πώς δεν θα προδώσει την αρχική του ιδέα ή το αρχικό του βίωμα και να είναι συνεπής στην κατευθύνσεις που οδηγείται απ' τη συνείδησή του. Όμως επειδή ο δημιουργός στην συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει να λειτουργήσει ως χειρώνακτας θα πρέπει να διαχειριστεί με τέτοιο τρόπο τα υλικά του έτσι που να βρίσκεται κοντά στην αρχική του σύλληψη. Να καταφέρει δηλαδή να μετατρέψει, να μεταμορφώσει τα υλικά του, έτσι που να συγκινήσει το θεατή. Γνωρίζω τι είναι αυτό που δεν θέλω, αλλά δεν μπορώ να περιγράψω επακριβώς τι επιζητώ. Είναι μια εναγώνια προσπάθεια ισορροπίας της σύνθεσης και αιθεροβατώ. Εδώ βέβαια μπαίνει και μια άλλη παράμετρος, αυτή των υλικών. Τα υλικά μπορούν και αυτά να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για τον δημιουργό. Έτσι δημιουργείται μια δίπολη σχέση υλικών και ιδέας. Τώρα αν εννοείτε πρακτικές δυσκολίες, μπορούμε να το δούμε σε μια άλλη συζήτηση γιατί χρειάζεται αρκετός χρόνος για να απαντηθεί το συγκεκριμένο ερώτημα.

6. Πάντα σχεδιάζετε πριν την εκτέλεση του έργου σας;

Ο σχεδιασμός είναι πάντα το πρώτο στάδιο, όχι μόνο στο χαρτί, αλλά και στα πρώτα βήματα του σώματός μου που δεν καταγράφονται και δεν είναι ορατά στη δημιουργία του έργου. Ο σχεδιασμός κρύβεται πολύ καλά πίσω απ' την ολοκλήρωση μιας πρότασης προς υλοποίηση. Βέβαια το τυχαίο είναι πάντα παρών και φυσικά με πολλές εκπλήξεις. Συμβαίνει κάτι μαγικό, όσο και να έχω σχεδιάσει ή προσχεδιάσει, κατά περίεργο τρόπο προκύπτουν πράγματα με αποτέλεσμα το τελικό

αποτέλεσμα να είναι πολλές φορές εντελώς διαφορετικό απ' την αρχική πρόθεση. Είναι φορές που ένα έργο εμφανίζεται σχεδόν αποκαλυπτικά, άλλες πάλι ενώ βρίσκομαι σε μια διαρκή εγρήγορση καταλήγει σε αποτυχία που ίσως να χρειαστούν μεγάλα χρονικά διαστήματα για να ολοκληρωθεί. Ο νους, η ψυχή και το σώμα χρειάζονται χρόνο για να συντονιστούν. Αισθάνομαι ότι ο σχεδιασμός του έργου δεν είναι μόνο ένα πρακτικό ζήτημα, αλλά και η σχέση των τριών κέντρων που σας ανέφερα. Στη δουλειά μου συνδυάζω ετερόκλητα υλικά, που μου δίνουν μια σχετική ελευθερία, αυτή όμως η ελευθερία καταλήγει σ' έναν απόλυτο περιορισμό. Αυτή λοιπόν η σχέση υλικών δεν είναι μονοσήμαντη και η σύνθεση καταλήγει να συνενώνει αντιθετικά φαινόμενα.

7. Υπάρχουν καλλιτέχνες που σας έχουν επηρεάσει και ποιοί;

Θα μπορούσα να απαριθμήσω πολλά ονόματα, κυρίως απ' τη βόρεια Ευρώπη, αυτό όμως που είναι περίεργο είναι ότι πίσω απ' αυτούς αρχίζω να διακρίνω τους ζωγράφους των αρχαιοελληνικών αγγείων και θα έλεγα πως είναι τα αστέρια που φωτίζουν τη σκοτεινή μου πορεία.

8. Πώς γίνετε καλλιτέχνης;

Πώς έγινα καλλιτέχνης.

Δεν γνωρίζω ακόμη. Είναι ένα ερώτημα που δεν έχει απάντηση. Δε ξέρω. Απορώ και γω πως έγινε όλη αυτή η πορεία τριάντα και πλέον χρόνια με κόστος απέναντι στην ψυχική και σωματική μου ακεραιότητα. Δεν μπορώ να απαντήσω στο ερώτημά σας. Αυτό που ξέρω όμως να σας πω, όσο και αν ακούγεται τραγικό, είναι ότι έπρεπε να κρατηθώ στη ζωή και η τέχνη μου άπλωσε το χέρι. Να σας πω όμως κάτι ειλικρινά. Ξέρω ότι οι συγκρίσεις είναι τοξικές, αλλά βλέποντας τι έχει γίνει στο παρελθόν, μου είναι δύσκολο να πω ότι έχω γίνει αυτό που λέτε. Πώς να συγκριθείς μ' αυτά τα μεγέθη και να πεις ότι ανήκεις στην οικογένεια που ανήκουν αυτοί;

9. Αν είχατε να διαλέξετε, θα ξαναγινόσασταν καλλιτέχνης;

Λαμβάνοντας υπόψη τα προηγούμενα χωρίς να βάζουμε τίτλους θα σας έλεγα το εξής. Η ζωή είναι ένα πολυπρισματικό φαινόμενο που καταλήγει στο μυστήριο. Η άγνοια, η ορμή και η θύελλα της νιότης μου με παρέσυρε σ' ένα πέλαγος που δεν γνώριζα που με οδηγεί. Κρατήθηκα από μια σανίδα και είδα ότι αυτή τη σανίδα ο άνθρωπος στην πορεία του την ονόμασε τέχνη, ίσως για να μπορέσω να αποκαλύψω ένα μικρό μέρος της φύσης μου μπροστά σ' όλο αυτό το θαύμα που συμβαίνει καθημερινά μπροστά μας ή για να ξεχρεώσω μερικά γραμμάτια ενός σκοτεινού παρελθόντος. Ξεκινώντας στα 18 μου χρόνια, έλπιζα στην καριέρα ενός επιστήμονα, αλλά η Τέχνη αποφάσισε διαφορετικά. Την ακολούθησα ως πιστός οδοιπόρος. Για να απαντήσω όμως στο ερώτημά σας θα το έθετα ως εξής. Αν σας ξαναδιάλεγε η τέχνη, θα ξαναγινόσασταν καλλιτέχνης; Ναι γιατί είναι η δυσκολότερη και ωραιότερη εμπειρία! Κατανοούμε όσα μπορούμε να κατανοήσουμε. Μπροστά σ' αυτή την αδυναμία, αισθάνεσαι ότι είσαι κάτι όταν λες «με διάλεξε η τέχνη». Δίνεις νόημα στον αγώνα σου και στην ύπαρξή σου. Είναι μια αμφίδρομη σχέση. Έγινα; Με διάλεξε;

10. Ποια είναι η άποψή σας για τα σύγχρονα κινήματα της τέχνης;

Τα έργα τέχνης με συγκινούν. Θα έλεγα με απογειώνουν. Τώρα τα σύγχρονα έργα, όπως αυτά μας παρουσιάζονται, μας βοηθούν να μπορούμε να δούμε τον εαυτό μας από μια άλλη οπτική γωνία. Όπως είπαμε και πριν καταγράφουν ένα μέρος της εποχής τους. Προσωπικά με βοήθησαν και με βοηθούν στο τι να αποφεύγω στην προσωπική μου διαδρομή. Λειτουργούν κάπως σαν οδηγοί ή σαν πλοηγοί των σημερινών οχημάτων, που σου δείχνουν τον ποιο σύντομο δρόμο. Για σύγχρονα κινήματα όμως που αναφέρετε, νομίζω πλέον πως δεν υπάρχουν.

11. Επηρεάζει η σημερινή οικονομική κρίση το έργο σας και με ποιο τρόπο: α) στην επιλογή των θεμάτων; β) στην πώληση των έργων;

Όπως σας ανέφερα, η πρόθεση μου δεν ήταν να ασχοληθώ με την τέχνη για να μπω στην περιπέτεια πώλησης των έργων μου, άλλωστε οι συλλέκτες των έργων μου είναι λίγοι. Ούτε και μπήκα στη διαδικασία να δημιουργήσω έργο που να βγαίνει σε σειρές προς πώληση. Δεν ήταν αυτός ο στόχος μου. Το έργο μου έδειχνε και δείχνει το δρόμο όχι στο χρήμα, στην κατανάλωση, αλλά στην ανάγνωση του εαυτού. Το αντιμετώπισα με τον τρόπο που οι καλλιτέχνες στο παρελθόν αντιμετώπιζαν τη λατρευτική τέχνη. Η οικονομική κρίση δεν έχει επηρεάσει τον τρόπο που λειτουργώ, άλλωστε από τότε που θυμάμαι βρίσκομαι διαρκώς σε κρίση, όπως δείχνει άλλωστε και το έργο μου.

12. **Θεωρείται ότι η κρίση είναι μόνον οικονομικού χαρακτήρα ή και άλλου είδους;**

Οι κρίσεις συνήθως έχουν επιθετικό προσδιορισμό, όταν όμως είναι οικονομικές, υφίστανται ολοκληρωτικά. Μεγάλη συζήτηση.

13. **Είστε ικανοποιημένος με την αναγνώριση του έργου σας στην Ελλάδα;**

Δεν έθεσα ποτέ στον εαυτό μου τέτοιες σκέψεις. Όταν είχα προτάσεις τις αποδεχόμουν. Όταν οι προτάσεις γίνονταν από μεγάλες γκαλερί, έβαζα σαν προτεραιότητα την ψυχική και σωματική μου υγεία. Όταν έβλεπα ότι δεν μπορούσα να σηκώσω το βάρος αυτής της συμφωνίας, αρνιόμουν, έστω και αν οι γκαλερί θα μου έδιναν τη δυνατότητα αναγνώρισης του έργου μου. Είναι δύσκολα πεδία. Και η επιλογή που αποδέχτηκα για να έχω την πολυτέλεια του χρόνου παραγωγής του έργου μου, μπορεί να είναι δυσκολότερη. Δε ξέρω. Ένοιωθα έντονα μόνο τον περιορισμό της δημιουργίας του έργου. Οποιοσδήποτε άλλος περιορισμός ήταν αποπνικτικός. Η ικανοποίηση είχε περιοριστεί στη δημιουργία του έργου και όχι στην αναγνώρισή του. Άλλωστε όποια αναγνώριση είναι εφήμερη. Ο μόνος κριτής είναι ο χρόνος. Η φιλοδοξία μου είχε να κάνει μ' αυτό. Αν έχω καταφέρει κάτι σε σχέση με το χρόνο, το χώρο, την οικονομική και σωματική δυνατότητα που είχα, θα φανεί στην πορεία.

14. Πιστεύετε ότι το έργο σας είναι πρωτοποριακό και θα μπορούσε να παρουσιάζεται και στο εξωτερικό όπου πιθανώς θα είχε μεγαλύτερη αναγνώριση;

Η μεγαλύτερη ή μικρότερη αναγνώριση όπως σας είπα ήταν έξω απ' το προσωπικό μου πεδίο. Έχω κάνει εκθέσεις και στο εξωτερικό, αυτό δεν σημαίνει κάτι. Για να παράξει λόγο – έργο ένας καλλιτέχνης δε αρκεί πλέον αυτό, χρειάζεται ένα περιβάλλον για να το προωθήσει ή να το παρουσιάσει. Θα πρέπει να δούμε αν ο καλλιτέχνης και το περιβάλλον μπορούν να μπουν σ' αυτή τη δοκιμασία. Τώρα αν είναι πρωτοποριακό, δε γνωρίζω. Άλλωστε ότι κάνω γίνεται από μια εσωτερική ανάγκη και όχι με την πρόθεση του πρωτοποριακού. Όπως σας είπα, η πρόθεση είναι να συμπίπτει η ακριβής διαχείριση και ισορροπία υλικών και ιδέας. Θα σας πω το παράδειγμα του τοξότη. Στόχος μου ήταν να μπορέσω να αρθρώσω ένα λόγο που θα ήταν συνεπής με την εικόνα που μου αποκαλύπτονταν, όμως συνέβαινε κάτι περίεργο, ενώ στόχευα προς την κατεύθυνση του στόχου, όταν απομακρύνονταν η κάμερα από τον τοξότη που στόχευε προς το μέλλον (ας πούμε πρωτοποριακό), ξαφνικά διαπίστωνα ότι το σώμα μου, το τόξο και το βέλος στόχευε προς την αντίθετη κατεύθυνση, προς το παρελθόν. Δεν ξέρω αν γίνεται κατανοητό το παράδειγμα, ίσως σε άλλο χρόνο να μπορέσω να το κάνω πιο κατανοητό.

15. Θεωρείτε απαραίτητη την ύπαρξη γκαλερί στην περιοχή σας για την ανάδειξη του έργου σας;

Οποιοδήποτε χώρος που υποστηρίζει προσπάθειες ανθρώπων που τείνουν στην ανίχνευση του πολυπρισματικού φαινομένου της ζωής, βοηθάει. Βέβαια στην συγκεκριμένη προσπάθεια πρέπει να συνυπολογιστεί και το μεταπρατικό της ιστορίας. Πάντως η ταύτιση γκαλερίστα και καλλιτέχνη θεωρείται ζητούμενο.

16. Ενημερώνεστε για ότι συμβαίνει στο διεθνή χώρο της τέχνης και με ποιους τρόπους α) διεθνή περιοδικά τέχνης και ποια β) μέσω ιντερνέτ από ποιες ηλεκτρονικές διευθύνσεις γ) ταξιδεύοντας και σε

ποιές χώρες κυρίως; δ) βιβλία θεωρίας και ιστορίας της τέχνης;

Η πληροφόρηση παίζει κάποιο ρόλο. Τώρα ποια με το διαδίκτυο μπορεί κανείς να ξοδέψει μια ζωή στο να παρακολουθεί τι συμβαίνει, όχι μόνο με τα εικαστικά, αλλά και με οποιοδήποτε αντικείμενο. Άλλα είμαστε εφήμεροι, η ζωή πλέον τρέχει με μεγάλες ταχύτητες, βιβλία, μουσεία, ταξίδια, περιοδικά τέχνης, το διαδίκτυο, όπως αναφέρθηκε, παίζουν ρόλο, αλλά αυτό που με απασχολεί προσωπικά, είναι η σταθερή πορεία του έργου που έχω ξεκινήσει εδώ και πάνω από τριάντα χρόνια. Όλο και κάτι καινούργιο προστίθεται στη δουλειά μου, αλλά λόγω της περιορισμένης διάρκειας της ζωής μας δεν είναι δυνατό να βρισκόμαστε σε όλα τα μέτωπα. Να φανταστείτε, όταν προσπαθούσα να βρίσκομαι στην άρση για να αρθρώσω σύγχρονο λόγο την επόμενη στιγμή βρίσκόμουν ήδη πίσω. Η τέχνη όμως με στηρίζει στο να είμαι έξω απ' αυτό το παιχνίδι. Εξαρτάται τι επιδιώκει ο καθένας μας.

17. Είστε ενημερωμένος για τις ελληνικές ιστοσελίδες τέχνης και ποιες επισκέπτεστε περισσότερο;

Όταν μου δίνεται η πολυτέλεια του χρόνου το κάνω. Δεν έχω ιδιαίτερες προτιμήσεις. Ξέρετε η έκπληξη έρχεται πάντα από κει που δεν την περιμένεις.

18. Ποιος θεωρείτε ότι είναι ο ρόλος του καλλιτέχνη στην κοινωνία και η συμμετοχή του στο σύγχρονο πολιτισμό;

Ποιος είναι ή ποιος θα έπρεπε να είναι; Σε ποιον πολιτισμό; Στον ελληνικό ή σε ευρύτερη κλίμακα; Ας πούμε για τον ελληνικό πολιτισμό. Όπως και να' χει, λυπάμαι αλλά η Τέχνη και πιο συγκεκριμένα τα εικαστικά, θα έλεγα, σε σχέση με την επίσημη πολιτεία, είναι κάτι σαν το άλλοθι του νταβατζή. Όταν την χρειαζόμαστε την κάνουμε βιτρίνα, μετά πάλι τέχνη και καλλιτέχνες αφήνονται στη μοίρα τους. Πώς να υποστηρίξεις τη δουλειά σου; Η τέχνη δεν είναι τράπεζα, θέλει χρόνο. Θέλει πολύ δουλειά. Βέβαια οι καλλιτέχνες θα έπρεπε να διαμορφώνουν αυτό που έρχεται, οι κεραιές τους είναι πιο μπροστά απ' την κοινωνία, αλλά ποιος νοιάζεται. Αλλά τι σας λέω. Εδώ όταν βρίσκονται στην ηλικία σας και σπούδαζα παιδαγωγικά, στην πρόθεσή

μου να ασχοληθώ με τα εικαστικά το ευρύτερο περιβάλλον με κοιτάζε περίεργα. Βρισκόμασταν και πολύ φοβάμαι ότι ακόμα βρισκόμαστε σε προπολιτισμικό περιβάλλον. Κοιτάξτε τι έγινε στη χώρα μας. Θα σας αναφέρω πάλι ένα προσωπικό παράδειγμα. Έχω ταπεινή καταγωγή, ξεκίνησα από ένα χωριό της Ξάνθης, που καταδεικνύονταν μόνο σε στρατιωτικούς χάρτες. Πρόσφυγες, αργότερα μετανάστες, η οικογένειά μου με πράξεις και όχι λόγια προσπάθησε να προσφέρει στη χώρα, χωρίς να περιμένει κάτι απ' το επίσημο κράτος. Και γω με τη σειρά μου από την εφηβεία μου, έχοντας σαν μότο, «για να γυρίσει ο Ήλιος θέλει δουλειά πολύ», έδωσα όλες μου την δυνάμεις να βγούμε από το μαύρο φόντο των δεκαετιών του παρελθόντος. Καταλήξαμε να χρεοκοπήσουμε. Και ενώ ένοιωθα ότι έβαζα χέρι να βγάλουμε το κάρο απ' τη λάσπη, διαπιστώνω τώρα ότι το κάρο βυθίζονταν όλο και περισσότερο. Κάποιος υπονόμει την προσπάθεια, ψάχνουμε τώρα να βρούμε ποιος, αλλά δεν βρίσκουμε τίποτα. Αν ο καλλιτέχνης έχει ένα ρόλο στην κοινωνία θα πρέπει να δείξει ότι πράξη και θεωρία είναι αλληλένδετες. Όλοι έχουμε ιδέες, το ζήτημα είναι ποιος τις υλοποιεί, όταν λοιπόν ξεκινάμε μια προσπάθεια και λέμε εμπρός, πρέπει να δείχνουμε και την κατεύθυνση. Ο καλλιτέχνης θα μπορούσε να δείχνει αυτήν την κατεύθυνση, δεν γίνεται όμως γιατί βρίσκεται στην τελευταία σειρά της διμοιρίας, αλλά και πάλι νομίζω ο ρόλος του δεν θα έπρεπε να είναι αυτός, γιατί το ερώτημα είναι βαθύ. Έρχεται στο νου μου η συνέντευξη του Ο. Ελύτη στον Γ. Πηλιχό και αφορά στον εθνικό μας ποιητή Δ. Σολωμό, που του καταμαρτυρούσανε ότι δεν πήγε στο Μεσολόγγι, αλλά καθόταν απ' αντίκρου κι έγραφε στίχους. Τώρα, τι θα ήταν προτιμότερο, να προστεθεί ένας ακόμη πολεμιστής στους άλλους ή να γραφτούν οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι»; Αυτό είναι το ζήτημα. Ο ρόλος λοιπόν του καλλιτέχνη για να επαναλάβω τον ποιητή είναι με το παράδειγμα της ζωής και του έργου του να γίνεται πρότυπο καθαρότητας, να μη συμβιβάζεται και να μη συνεργάζεται με ανθρώπους και καταστάσεις που δεν εγκρίνει.

19. **Χρησιμοποιείτε το διαδίκτυο για την προβολή και διαφήμιση του έργου σας; Έχετε προσωπική ιστοσελίδα;**

Στον άυλο κόσμο της πληροφορίας, μπαίνεις στη σύγκριση και βλέπεις το μέγεθός σου. Δεν μπορούσα όμως να απαρνηθώ ότι έχω κάνει μέχρι τώρα, οπότε έστησα την πρώτη ιστοσελίδα μου το 2001, την οποία άλλαξα πέρυσι σε μορφή pdf για καλύτερη προσέγγιση όσων ενδιαφέρονται για μια άλλη οπτική γωνία. Η ιστοσελίδα μου είναι www.kellis.gr.

20. **Είναι απαραίτητο ένα μουσείο ή κέντρο σύγχρονης τέχνης στην περιφέρεια Αν. Μακεδονίας – Θράκης ή θεωρείτε ότι τα μικρά πολιτιστικά κέντρα συμβάλλουν καθοριστικά στην προβολή της τοπικής τέχνης;**

Τα Μουσεία ήταν πάντα αστρολάβοι που έδειχναν τα μικρά ή τα μεγάλα διαμετρήματα. Οι κάτοικοι της Θράκης, αλλά και της βόρειας Ελλάδας ως επί το πλείστον είναι πρόσφυγες, ειδικά στην περιοχή που γεννήθηκα προσπάθησαν να επιβιώσουν σε αντίξοες συνθήκες. Βέβαια τα τελευταία χρόνια δοκίμασαν να δημιουργήσουν καλύτερα σπίτια, αλλά όπως λέει και ο ποιητής «τα σπίτια δεν είναι παντοτινά. Ποια λοιπόν είναι η πορεία αυτών των ανθρώπων στο χωρόχρονο; Περιουσίες και καλύτερη ποιότητα ζωής; Αυτά παρέρχονται. Πού είναι καταγραμμένη η πορεία τους; Αυτή την ανάγκη ένοιωσα απ' την εφηβεία μου. Να παράξω ένα λόγο, όποιο μου έδειχνε η φύση και η ζωή, προσπαθώντας να βγάλω απ' την αφάνεια ένα μικρό μέρος αυτών των ανθρώπων. Δε λέω να γίνει ένα ακόμα μουσείο σε κάποιο μέρος που δεν είναι προσβάσιμο από κανέναν, στο πουθενά. Κοιτάξτε όμως έχουμε τις προσπάθειες των αρχαιολόγων να αναδειχθεί το ένδοξο παρελθόν μας και είναι πολύ σημαντικό, έχουμε τα λαογραφικά μας μουσεία που καταδεικνύουν και αυτά την πορεία μας. Αλλά τι έχουμε κάνει για τις τελευταίες δεκαετίες, που είναι αυτό που λέμε «σύγχρονη ζωή»; Πρότεινα στους αντιδημάρχους και κοινοτάρχες της περιοχής μου να φιλοξενήσουν ένα μικρό μέρος της δουλειάς μου, όποιας δουλειάς, στο σχολείο του χωριού μου, σαν αντίβαρο όλων αυτών των αφανών προγόνων μας που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο να μείνει αυτό το κομμάτι της χώρας μας ελληνικό. Άρχισαν οι δικαιολογίες, για διάφορες άλλες χρήσεις αυτού του χώρου. Δεν το συνέχισα, για να μη ληφθεί ως προσωπικό ζήτημα ή να το πω καλύτερα ως ζήτημα προσωπικής προβολής. Τα χρήματα

δίνονται όπου αλλού. Αλλά που είναι η πορεία μας στην ιστορία; Καταγράφεται μόνο στο ληξιαρχείο του δήμου Σταυρουπόλεως. Χάρηκα ιδιαίτερα την πρωτοβουλία της κυρίας Τσουδερού με το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης. Χαίρομαι γι' αυτή τη πρωτοβουλία του καθηγητή σας, στο να προσπαθήστε να καταγράψετε τους Θρακιώτες καλλιτέχνες. Είναι μια αρχή και επίσης ένας οδηγός για τους επόμενους, ελπίζοντας στην απρόσκοπτη συνέχεια της εργασίας σας. Κλείνουμε 100 χρόνια παραμονής σ' αυτό τον πολύπαθο και ευαίσθητο τόπο, τι κάναμε για να τιμήσουμε την παρουσία μας σ' αυτόν; Η Θράκη τις δεκαετίες που ήμουν στην ηλικία σας σπάνια αναφέρονταν απ' το επίσημο κράτος, ούτε καν σαν όνομα. Το Ίδρυμα Θρακικής τέχνης θα μπορούσε να μεγαλώσει τη συλλογή του. Υπάρχουν τόσα έργα, τα οποία θα μπορούσαν να καταδείξουν τις προσπάθειες ανθρώπων αυτού του τόπου. Τι να σας πω; Σε ότι αφορά τα δικά μου θα χαθούν στο χρόνο, όπως δείχνουν τα πράγματα, κάπου στον Εύοσμο.

21. Ποιό είναι το σημαντικότερο χαρακτηριστικό που πρέπει να διακρίνει το σημερινό καλλιτέχνη;

Να μπορεί να διαβάσει και να καταγράψει την εποχή του, με συνέπεια στο λόγο του, έστω και αν λοιδορείται απ' τους τεχνοκριτικούς. Ξέρετε η ζωή δεν χαρίζεται. Ο καλλιτέχνης προσφέρει τον προσωπικό του λόγο ανιδιοτελώς ίσως και ιδιοτελώς στο να καταφέρει να γίνει συλλογικός. Βέβαια σ' ένα άλλο επίπεδο θα θυμηθώ το λόγο ενός μεγάλου για να πω ότι «η ωραιότερη εμπειρία που μπορούμε να έχουμε είναι το μυστήριο. Αυτό είναι το βασικό συναίσθημα που κυριαρχεί στην αληθινή τέχνη και την αληθινή επιστήμη. Όποιος δεν το γνώρισε και δεν μπορεί να το θαυμάσει ούτε να νοιώσει δέος, είναι σαν πεθαμένος, σαν ένα σβησμένο κερί. Σε μένα είναι αρκετό το μυστήριο της αιωνιότητας της ζωής και ο πόθος της θαυμαστής υφής της πραγματικότητας, μαζί με μιαν ολόψυχη προσπάθεια της να καταλάβω ένα τμήμα, οσοδήποτε μικρό και αν είναι, του Λόγου που εκδηλώνεται στη φύση». Ίσως το σημαντικότερο χαρακτηριστικό του καλλιτέχνη είναι το ότι μεταμορφώνει το πνεύμα σε ύλη και το αντίστροφο.

Ερωτηματολόγιο Κώστα Κασκάνη
Ιωάννινα, 30-01-2013

1. Ποιες είναι οι πηγές έμπνευσης του έργου σας;

Με μια πρώτη σκέψη θα μπορούσα να πω ότι είναι πολλές, γιατί ήταν πολλές και οι παραστάσεις που δέχτηκα μέσα στην πύκνωση του χρόνου. Ήμουν ένα μάτι που κατέγραφα μια πορεία που δεν ήταν δυνατόν τότε να κωδικοποιήσω. Όλο αυτό το διαρκές ταξίδι είχε την ανάγκη να πλαισιωθεί από ένα σπίτι, ένα σπίτι όμως υποτυπώδες, στοιχειώδες, μεταφερόμενο, χωρίς θεμέλια. Προέκυψε απ' τα «τοπία καταστροφής». Δημιουργήθηκε απ' την άμορφη μάζα των πρώτων «τοπίων καταστροφής». Θα το δείτε να κυριαρχεί σαν θέμα στα «τοπία μνήμης». Συνοψίζοντας το έργο τριάντα και πλέον χρόνων θα τολμούσα να πω, πως το σπίτι που προέκυψε απ' την άμορφη μάζα μετάλλων μεταμορφώνεται σε αεροπλάνο.

Άλλωστε αυτή η μεταμόρφωση του σπιτιού σε αεροπλάνο είναι το τελευταίο έργο αυτού του κύκλου των τριάντα χρόνων και αυτή η μεταμόρφωση διαρκεί τριάντα δευτερόλεπτα. Τελικός στόχος μου ήταν, να πυκνώσω τριάντα χρόνια δουλειάς σε τριάντα δευτερόλεπτα.

Άρα η βαθύτερη πηγή έμπνευσης να είναι ο χωροχρόνος, η κίνηση, η μετακίνηση, η ροή του; Το σπίτι που μετακινείται από τόπο σε τόπο, μέσα στο χρόνο; Η πορεία της ζωής του ανθρώπου που είναι η διαρκής μετακίνηση; Η αδυναμία μας να κινηθούμε πίσω στο χρόνο; Η πορεία μας από ήπειρο σε ήπειρο, που μελλοντικά φαίνεται να συνεχίζεται από πλανήτη σε πλανήτη και να πλανιέται διαρκώς στο διάστημα; Η πορεία μας που ξεκινάει απ' τις σπηλιές και συνεχίζει με πολύ μικρούς σηκούς ναών της πρώιμης αρχαιότητας τείνοντας στο άπειρο; Οι πορείες και οι διαδρομές μας σε πολλά επίπεδα; Ένα ταξίδι απ' το πεπερασμένο στο άπειρο; Να διευκρινίσω όμως κάτι για το σπίτι. Το σπίτι δεν λειτούργησε μόνο ως πηγή, ήταν θα έλεγα και το στέρεο έδαφος, η βάση που έπρεπε να πατήσω, αλλιώς αισθανόμουν ότι όλα ήταν επισφαλή. Χρειαζόμουν μια βάση για να ξεκινήσω το ταξίδι.

2. Ζωγραφίζετε λαμβάνοντας υπόψη τι θα αρέσει στο κοινό ή προτιμάτε τον πειραματισμό ακόμη και αν έρχεται σε αντίθεση με τις προτιμήσεις του;

Όταν λέτε «κοινό» εννοείτε τον καταναλωτή ή τον αναγνώστη του ποιητή; Δεν προσπάθησα για τον πρώτο, σίγουρα όμως για τον δεύτερο. Θα ήθελα να μοιραστώ πολλά με τον δεύτερο. Εν πάση περιπτώσει, θα έλεγα πως προτίμησα τον πειραματισμό γιατί δεν είχα άλλη δυνατότητα επιλογής. Οι παραστάσεις πάνω σε έργα ζωγραφικής ήταν πολλές. Η πεποίθηση και η θέση μου σχετικά με τη ζωγραφική ήταν, ότι η μεγάλη τέχνη είχε ήδη συμβεί. Άρα το μόνο που μου έμενε ήταν η καταγραφή ενός προσωπικού ημερολογίου και μόνο προς διαχείριση και αναγνώριση της προσωπικής διαδρομής. Δεν υπήρχαν άλλα περιθώρια. Από άλλη βέβαια οπτική γωνία διαπίστωνα ότι όσο περισσότερο διευρύνονταν οι εμπειρίες μου και γνώριζα περισσότερους ζωγράφους κατέληγα πιο συνειδητά στον εαυτό μου. Έτσι πήρα την απόφαση ότι δεν ήταν δυνατό να μιμούμαι κατακτήσεις άλλων, αλλά αν είχα κάτι να πω, αυτό να είναι δικό μου. Μέσα σ' όλο αυτό το σκηνικό προέκυψε και κάποιο κοινό που εκτίμησε αυτό που έκανα. Έτσι υπάρχει και ένας μικρός αριθμός ανθρώπων που αγόρασε το έργο μου. Δεν τους συγκαταλέγω όμως στο «κοινό με τις προτιμήσεις του», όπως λέτε.

3. Ποιες είναι οι πιο χαρακτηριστικές κρίσεις για το έργο σας που μπορεί να προέρχονται από το κοινό, δημοσιογράφους ή ιστορικούς τέχνης;

Οι χαρακτηριστικότερες και πιο συχνές προέρχονται από τον Εμμανουήλ Μαυρομμάτη, ομότιμο πλέον καθηγητή του Τμήματος Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η πρώτη όμως κριτική προσέγγιση προήλθε από τον τότε Διευθυντή και καθηγητή της Σχολής Καλών Τεχνών του Saint Etienne, Jacques Bonnaval, με τίτλο «Νοητά Τοπία». Ακολούθησαν και άλλες, όπως της Αθηνάς Σχινά, Αγγελικής Σαχίνη κ. ά. Θα τους δείτε όλους στο υπόμνημα που σας έχω δώσει.

4. Πως αντιλαμβάνεστε ένα έργο τέχνης, έναν πίνακα ή ένα γλυπτό;

Τις εποχές της μεγάλης τέχνης, ας την πούμε λατρευτική, το έργο τέχνης προέκυπτε απ' την ανάγκη ενός κόσμου που είχε σαν στόχο να προσεγγίσει το αντικειμενικό ή το ιδεατό, ίσως και το υπέρτατο. Οι καλλιτέχνες ας πούμε των σπηλαιολογιών ζωγράφιζαν χωρίς να έχουν κατά νου περί

του έργου τέχνης. Το υποκειμενικό υποτάσσονταν στην εκδήλωση του συλλογικού. Σήμερα, κατά τη γνώμη μου, το συλλογικό έχει κατακερματιστεί, το ίδιο και το υποκείμενο. Λιτά, θα έλεγα ότι το έργο τέχνης, λειτουργεί σαν καθρέφτης του δημιουργού του, άρα και του κόσμου που ζει. Κάθε έργο τέχνης είναι ένας οργανισμός. Είναι η κορυφαία έκφραση του ανθρώπου που καταγράφει ή προσπαθεί να καταγράψει ένα μέρος της ζωής ή της εποχής του, που μπορεί (το έργο) να έχει τη δυναμική να την ξεπεράσει. Δε νομίζω όμως ότι προκύπτει έτσι απ' το πουθενά, αλλά είναι η απόρροια, το αποτέλεσμα ομόκεντρων κύκλων με κατεύθυνση προς το κέντρο, που όταν φτάσουν σ' αυτό, προκύπτει. Για να συμβεί όμως αυτό χρειάζεται τόλμη και αρετή, γιατί ο καλλιτέχνης έχει να διαχειριστεί πνεύμα και ύλη.

5. Τι είδους δυσκολίες αντιμετωπίζετε όταν ζωγραφίζετε / κάνετε γλυπτά (ερώτηση ανάλογα τα μέσα και υλικά που χρησιμοποιεί ο καλλιτέχνης).

Θα πρέπει πρώτα να ξεκαθαρίσουμε και να πούμε ότι όταν λέτε ζωγραφίζετε, βάζετε την έννοια του έργου τέχνης; Γιατί δεν ξεκίνησα όλη αυτή την περιπέτεια έτσι από διασκέδαση ή για να περάσω την ώρα μου. Ήταν το πάθος για ζωή. Μ' αυτή την έννοια λοιπόν πρέπει να δούμε τι ωθεί έναν άνθρωπο να δημιουργήσει. Η ζωγραφική ας πούμε είναι ένας σοβαρός αγώνας για να οδηγηθεί κάπου ένας ζωγράφος. Δεν υπάρχει όμως κάποια ασφαλής διαδρομή προς την κατεύθυνση που οδηγούμαστε και φυσικά δεν ξέρουμε αν προχωράμε σωστά. Μπορεί να αγωνίζομαι μια ζωή για κάποιο αποτέλεσμα, στη συγκεκριμένη περίπτωση εννοώ εικαστικό, αλλά να μη φτάσω ποτέ στους στόχους που έχω προσχεδιάσει. Είναι περίπλοκα τα πράγματα. Νομίζω ότι το να δημιουργήσεις ένα έργο τέχνης με την κυριολεξία της λέξης, είναι σαν να προσπαθείς να πιάσεις το άπιαστο. Μπορεί να το πετύχεις σε νεαρή ηλικία και μετά να επαναλαμβάνεσαι. Μπορεί να διανύσεις μια ολόκληρη ζωή και να καταφέρεις κάτι στο τέλος της διαδρομής. Όλα είναι ρευστά. Και εν τέλει τι το κάνει έργο τέχνης, ποιος το ορίζει αυτό, εγώ που το έκανα ή οι άλλοι; Εδώ μπαίνει ένα σοβαρό θέμα. Εσύ επιλέγεις να κάνεις τέχνη ή τέχνη σε επιλέγει; Μιλώντας προσωπικά θα έλεγα ότι δεν είχα την πρόθεση να ασχοληθώ με τα εικαστικά, προέκυψαν. Και το σημαντικότερο; Ότι εδώ και τριανταπέντε περίπου χρόνια ακολουθώ αυτή τη

διαδρομή σαν υπνοβάτης. Ξαφνικά όταν ξυπνάω, αναρωτιέμαι ποιος τα έχει κάνει αυτά; Αν είναι κάτι αυτά. Γι' αυτό λοιπόν το απλό σας ερώτημα χρειάζεται σύνθετη απάντηση και νομίζω ότι αντί να το εξαντλήσουμε θα μας εξαντλήσει αυτό. Αλλά επειδή μακρηγόρησα περί των νοητών δυσκολιών, θα μιλήσουμε κάποια άλλη φορά για τα υλικά, τα μέσα και για τη σύνθεση ενός έργου.

6. Πάντα σχεδιάζετε πριν την εκτέλεση του έργου σας;

Θεωρώ το σχέδιο βασική προϋπόθεση οποιασδήποτε λειτουργίας μας. Στη ζωή μας όλοι κάνουμε μια πορεία, εννοώ φυσική, γίνεται ορατό μόνο αυτό που έχει καταγραφεί, δεν φαίνεται όμως όλη η οργανική προσπάθεια μας. Για μένα αυτό είναι το σχέδιο, αυτό που κρύβεται πίσω από κάθε έκφανση των ενεργειών μας. Καταλήγω να πω ότι μερικές φορές τα σχέδια μου είναι σημαντικότερα των ολοκληρωμένων έργων. Έχουν μια ένταση γιατί έχουν πιάσει τη στιγμή. Άλλωστε και η σύντομη πορεία μας στη ζωή, είναι κι αυτή ένα σχέδιο. Μακάρι να μπορούσαμε να το δούμε, έστω και σαν ολόγραμμα στο μαγνητικό πεδίο του πλανήτη, σε άλλες διαστάσεις. Ποια ήταν καταγραφή της πορείας μας, ποιες οι πράξεις μας και ποιο το αποτέλεσμα;

7. Υπάρχουν καλλιτέχνες που σας έχουν επηρεάσει και ποιοί;

Αυτό που με επηρεάζει και με απογειώνει καθημερινά θα έλεγα πως είναι η φύση. Την θεωρώ ως τον μέγιστο δάσκαλο. Από καλλιτέχνες όμως θα μπορούσα να σας αναφέρω έναν πολύ μεγάλο αριθμό δασκάλων απ' την βόρεια Ευρώπη, πόσους όμως να συγκρατήσει η μνήμη, είναι τόσοι πολλοί. Αυτό βέβαια με οδήγησε στο να κάνω σαν πρόταση έργου, πειραματικά όπως είπαμε, το «Raumtraum», ήταν τόσο σημαντική η επιρροή αυτών των ανθρώπων. Θα αρκεστώ να πω ότι η κάθε εικόνα απ' το Lascaux μέχρι τον Joseph Beuys ή μέχρι τους καλλιτέχνες της δεκαετίας του '90 ήταν μια χαρακιά στον οργανικό σκληρό μου δίσκο. Που οδήγησε βέβαια σε σχάση. Από τους Έλληνες θα πω τους ζωγράφους των αγγείων και απ' τους νεότερους έχω μείνει στον Θεόφιλο Χατζημιχαήλ, τον Φώτη Κόντογλου, Γιώργο Μπουζιάνη, Γιάννη Τσαρούχη, Ιάσωνα Μολφέση και Δημήτρη Ξόνογλου που οι δυο τελευταίοι ως φυσικοί δάσκαλοι και όχι νοητοί, όπως οι προηγούμενοι,

μου έδειξαν την κατάλληλη στιγμή τι έπρεπε να ακολουθήσω στη ζωή μου.

8. Πώς γίνατε καλλιτέχνης;

Αυτό θα μπορούσα να πω πως παραμένει ένα αναπάντητο ερώτημα. Πως έγιναν όλα αυτά ποιος ήμουν τότε; Δε γνωρίζω. Από παιδί όμως οι αισθήσεις μου με συγκλόνιζαν. Ό,τι αντιλαμβανόμουν καταγράφονταν έντονα στο σκληρό μου δίσκο. Κάποια στιγμή ο δίσκος απ' τα συσσωρευμένα αισθήματα – γεγονότα εξεράγει. Έτσι προσπάθησα να τα καταγράψω σε εικόνες και να τα μεταφέρω στους άλλους. Ήταν ένα στοίχημα αντοχής με τον εαυτό μου. Ακούγεται δραματικό και φυσικά αποσπασματικό, αλλά έτσι είναι.

9. Αν είχατε να διαλέξετε, θα ξαναγινόσασταν καλλιτέχνης;

Σας περιέγραψα αποσπασματικά τι είχε συμβεί στο να ακολουθήσω αυτή την πορεία. Θα σας το πω διαφορετικά μέσα απ' την ιστορία. Ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση, ένοιωσα ίσως όπως η παρθένος Μαρία που είπε στο Θεό το «Ίδού η δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατά το ρήμα σου». Αδόκιμο το παράδειγμα και δεν τίθεται ζήτημα σύγκρισης, αλλά το δίνω για να καταλάβετε ότι τα πράγματα δεν ήταν αστεία. Σε τέτοιες κρίσιμες στιγμές η πρώτη σκέψη που βαραίνει την ψυχή είναι «γιατί εγώ; Γιατί να συμβεί αυτό σε μένα». Τώρα αν είχα να διαλέξω, όπως λέτε και δε συνέβαιναν τα γεγονότα όπως συνέβησαν, νομίζω ότι θα ήμουν γεωργός στον ορεινό όγκο της Ξάνθης ή εργάτης μετανάστης στη Γερμανία. Αυτά ήταν τα δεδομένα. Αλλά η ζωή είναι μυστήριο.

10. Ποια είναι άποψή σας για τα σύγχρονα κινήματα της τέχνης;

Εννοείται τα κινήματα του περασμένου αιώνα; Γιατί νομίζω πως τέτοια πλέον δεν υπάρχουν. Αν εννοείται το πρώτο μισό του προηγούμενου αιώνα, για να μην αναφερθώ σ' όλον τον αιώνα που είναι συνταρακτικός, νομίζω πως έδωσε, μια νέα, δυνατή ώθηση και εκτόνωση σε όλες τις ενέργειες και δραστηριότητες του ανθρώπου. Προσωπικά στάθηκα σ' έναν έλληνα ζωγράφο, τον Γιώργο Μπουζιάνη που η φράση του (σε γράμματα που έστειλε στον Heinrich Barchfeld) «κάθε βίωμα χρειάζεται το υλικό του», απελευθέρωσε όλες μου τις δυνάμεις απ' τη μια μεριά και απ' την άλλη προσπάθησα να βρω το υλικό με το οποίο θα κατέγραφα το «ημερολόγιο» που σας ανέφερα.

11. **Επηρεάζει η σημερινή οικονομική κρίση το έργο σας και με ποιο τρόπο: α) στην επιλογή των θεμάτων; β) στην πώληση των έργων;**
Επηρεάζει θα έλεγα μόνο στο επίπεδο διακίνησης των έργων. Αλλά και αυτό έχει τη σχετικότητα του. Κοιτάξτε το έργο μου είναι συνειδητά περιορισμένο σε αριθμό. Ενώ δηλαδή θα μπορούσα να το πολλαπλασιάσω σε αριθμό, δεν το επιδίωξα. Εξ αρχής το ταξινόμησα σε ενότητες για να μπορώ να αρκούμαι σε ορισμένο αριθμό έργων που θα πλαισιώνε τις ενότητες, καταδεικνύοντας μια πορεία. Αυτό μου ήταν αρκετό. Γιατί και τότε τα οικονομικά μου δεν ήταν και στην καλύτερη κατάσταση. Τώρα ως προς την πώληση, ούτως ή άλλως και πριν την κρίση, οι συλλέκτες που αγόραζαν έργα μου ήταν ελάχιστοι. Εννοώ ότι σε προσωπικό επίπεδο ή σε επίπεδο εργαστηρίου δεν έχει αλλάξει κάτι, αν έχω να κάνω ένα έργο θα το κάνω. Τώρα βέβαια δεν θα πήγαινα εύκολα Αθήνα ή Θεσσαλονίκη για να ξανακάνω μια ατομική έκθεση. Έχει πλέον κόστος και τα οικονομικά έχουν συρρικνωθεί. Άρα επηρεάζει στο επίπεδο διακίνησης, όχι όμως στο επίπεδο δημιουργίας.
12. **Θεωρείτε ότι η κρίση είναι μόνον οικονομικού χαρακτήρα ή και άλλου είδους;**
Όταν, όπως λέτε είναι οικονομικού χαρακτήρα είναι καθολική, αγγίζει όλα τα επίπεδα. Θα πρέπει κανείς να έχει δυνατές αντιστάσεις για να μπορεί να ανταπεξέλθει. Μπροστά όμως στη δημιουργία ενός έργου όλα είναι δυνατά.
13. **Είστε ικανοποιημένος με την αναγνώριση του έργου σας στην Ελλάδα;**
Όπως σας είπα, στόχος μου δεν ήταν η αναγνώριση, αλλά η πραγματοποίηση του έργου. Ακολούθησα την πορεία υλοποίησης του, όσο μου το επέτρεψαν οι συνθήκες. Άλλωστε με την τέχνη, όταν είσαι ικανοποιημένος, έχεις τελειώσει.
14. **Πιστεύετε ότι το έργο σας είναι πρωτοποριακό και θα μπορούσε να παρουσιάζεται και στο εξωτερικό όπου πιθανώς θα είχε και μεγαλύτερη αναγνώριση;**
Κοιτάξτε. Το έργο των εικαστικών καλλιτεχνών της χώρας μας είναι κυρίως προς εσωτερική κατανάλωση. Αρχίζει και τελειώνει τον κύκλο του εντός συνόρων. Και δε μιλάω για το δικό μας που είμαστε στην περιφέρεια. Μιλάω για καταξιωμένους καλλιτέχνες με σημαντικό έργο, κυρίως της πρωτεύουσας. Υπάρχουν βέβαια και εξαιρέσεις. Η Ευρώπη λειτουργεί διαφορετικά, έχει οργανωθεί έτσι που να μπορεί να εξασφαλίζει τον εικαστικό προγραμματισμό της ετησίως και αυτός ο προγραμματισμός να της αποφέρει τα οικονομικά οφέλη που επιδιώκει, κυρίως με καλλιτέχνες του παρελθόντος. Όλοι οι υπόλοιποι προωθούνται μέσω των gallery για να

καταλήξουν μετά από πορεία χρόνων σε μεγάλες εκθέσεις. Δείτε τη γερμανική σχολή, την αγγλική σχολή. Λίγοι καλλιτέχνες καταφέρνουν να αγγίξουν την αναγνώριση, τουλάχιστον εν ζωή, αλλά με πολλή σκληρή δουλειά, με βοηθούς, με περιβάλλον. Εδώ είναι διαφορετικά. Πολλοί καλλιτέχνες, λίγοι συλλέκτες. Είναι πολύπλοκο. Και μείς εδώ παρακολουθούμε σαν θεατές τα τεκταινόμενα. Ο καλλιτέχνης χρειάζεται χρόνο και υποστήριξη. Προσωπικά ασχολούμαι με αυτά που σας περιέγραψα παραπάνω. Έχω εκθέσει και γω στο εξωτερικό. Αυτό δε λέει κάτι. Οι συνθήκες δεν είναι τόσο απλές όπως το ρωτάτε. Είναι σύνθετες και δύσκολες. Πρέπει ο καλλιτέχνης να δουλεύει 24 ώρες το 24ωρο, για να μπορεί να ανταπεξέλθει στα συμβόλαιά του. Τώρα για το πρωτοποριακό που λέτε και η λέξη πλέον έχει χάσει το νόημά της. Δεν μπήκα ποτέ σε τέτοιες σκέψεις, ήθελα να καταγράψω όπως σας είπα ένα προσωπικό λόγο. Τίποτε περισσότερο, τίποτε λιγότερο.

15. Θεωρείτε απαραίτητη την ύπαρξη γκαλερί στην περιοχή σας για την ανάδειξη του έργου σας;

Θα ανακυκλώσουμε τη συζήτησή μας. Ωραία υπάρχουν κάποιες gallery. Καλό θα ήταν να συζητήσετε με τους γκαλερίστες και να τους ρωτήσετε, πως επιβιώνει μια gallery σήμερα. Η τέχνη συνυπάρχει με την ευμάρεια τουλάχιστον τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα. Τώρα δεν γνωρίζω με την υπάρχουσα κατάσταση, αν ο Έλληνας προτιμά να αγοράσει ένα έργο τέχνης ή να συντηρήσει την περιουσία του και να εξασφαλίσει τροφή για την οικογένειά του. Θα μου πείτε δεν αγοράζε τις καλές εποχές ή αν αγοράζε ήθελε να το συνδυάσει με το σαλόνι του ή ότι αναλώθηκε σε άλλου είδους αγορές. Θα σας πω μόνο ότι στον τόπο μας, τα εικαστικά έκαναν και κάνουν μια σιωπηλή πορεία όλα αυτά τα χρόνια και με λίγους συλλέκτες. Οπότε η ύπαρξη gallery που θα προσπαθούν να αναδεικνύουν έργα εικαστικών καλλιτεχνών, πιθανώς να αναβληθεί επ' αόριστον. Υπάρχουν όμως άνθρωποι που αντιστέκονται. Τι να σας πω.

16. Ενημερώνεστε για ότι συμβαίνει στο διεθνή χώρο της τέχνης και με ποιους τρόπους: α) διεθνή περιοδικά τέχνης και ποια, β) μέσω internet, από κάποιες ηλεκτρονικές διευθύνσεις, γ) ταξιδεύοντας και σε ποιες χώρες κυρίως, δ) βιβλία θεωρίας και ιστορίας της τέχνης;

Στην ηλικία σας ρουφούσα ό,τι συνέβαινε στα εικαστικά. Πολλά ταξίδια σε όλη την Ευρώπη. Με συχνή παρουσία σε πολλά γεγονότα. Τα έχουμε πει. Πολλές αναγνώσεις βιβλίων, περιοδικών τέχνης, αναζητήσεις εξειδικευμένων εκδόσεων κλπ. Έκανα ταξίδια για αγορές συγκεκριμένων καταλόγων

εκθέσεων, παρακολουθήσεις αναδρομικών εκθέσεων, μουσεία, fougat, gallery, πινακοθήκες, αρχαιολογικά μουσεία. Autostop δυο μήνες τα καλοκαίρια, σχεδόν χωρίς χρήματα και με το interail. Ένας διαρκής οργανισμός. Να φανταστείτε έχω διανύσει χιλιάδες χιλιόμετρα με τα πόδια και ας ακούγετε υπερβολικό. Από τις μεγαλύτερες διαδρομές που έχω κάνει ήταν ψάχνοντας να βρω τη «θεωρία των χρωμάτων» του Goethe. Ένοιωθα σαν προσκυνητής της χρωματικής και γλυπτικής περιπέτειας που ξεκίνησε ο άνθρωπος απ' τις σπηλιές μέχρι σήμερα. Πριν από μια δεκαετία περίπου, σερφάροντας στο διαδίκτυο απ' το σπίτι, μπορούσα πλέον να βρω ό,τι αναζητούσα σαν φυσική παρουσία, ακόμα και την «θεωρία των χρωμάτων». Με μια διαφορά, ότι δεν μπορώ να εκλάβω όλη αυτή την αναζήτηση στον άυλο κόσμο της πληροφορίας σαν βιωμένο χρόνο. Πληροφορούμε αλλά δεν το ζω. Ότι βλέπω δεν έχει την αύρα του πραγματικού. Τώρα πια αρχίζω να συγχέω το πραγματικό πλέον με το άυλο. Προηγείται η εικόνα του έργου απ' το ίδιο το έργο. Βέβαια αυτό δεν συμβαίνει τώρα. Αναφέρομαι στην ανατύπωση των έργων. Αλλά ξέρετε η πληροφορία και η αναζήτηση της παραμένει στο πεδίο της πληροφόρησης, δεν μπορεί να συγκριθεί με τη δίψα για πραγματική ζωή. Γινόμαστε όλο και περισσότερο νευρωτικοί. Δεν εκτονώνεται η ενέργεια μας. Τελικά έχουμε δεχτεί τόση πληροφορία που δεν ξέρουμε πώς να τη διαχειριστούμε. Η τέχνη, αισθάνομαι, πως δεν προκύπτει από την πληροφόρηση, διαλέγει ίσως άλλους πιο μαγικούς τρόπους.

17. Είστε ενημερωμένος για τις ελληνικές ιστοσελίδες τέχνης και ποιες επισκέπτεσθε περισσότερο;

Ενημερώνομαι όσο μου είναι δυνατό. Κυρίως των gallery's, των μουσείων, αλλά και καλλιτεχνών.

18. Ποιος θεωρείτε ότι είναι ο ρόλος του καλλιτέχνη στην κοινωνία και η συμμετοχή του στο σύγχρονο πολιτισμό;

Θέτετε ένα πολυσύνθετο ερώτημα με τρεις άξονες. Τέχνη – καλλιτέχνης – κοινωνία. Η τέχνη λοιπόν, όπως και η επιστήμη, είναι μέσο για να αφομοιώσουμε τον κόσμο, να το πω πιο σφαιρικά, το φαινόμενο της ζωής. Αποτελεί εργαλείο γνώσης του κόσμου στη διαδρομή των ανθρώπων προς την «απόλυτη αλήθεια», όπως λέει και ένας μεγάλος καλλιτέχνης. Ο άνθρωπος μέσω της τέχνης κατακτά την πραγματικότητα, μέσα όμως από μια υποκειμενική εμπειρία. Ο ρόλος λοιπόν του καλλιτέχνη, είναι να μπορέσει να μεταφέρει αυτή την νέα εμπειρία στην κοινωνία ή ας το πούμε διαφορετικά, να δώσει μια άλλη οπτική γωνία. Αλλά θα πρέπει όμως πρώτα να κατανοήσει ότι δεν κάνει τέχνη μόνο για να «εκφραστεί» ο

ίδιος, αλλά η έκφραση του εαυτού του δεν έχει νόημα αν δεν βρίσκει ανταπόκριση. Να μην ξεχνάει δηλαδή ότι είναι πάντοτε υπηρέτης και προσπαθεί μονίμως να ξεπληρώσει το χάρισμα που του δόθηκε. Η κοινωνία λοιπόν σήμερα στο πεδίο του σύγχρονου πολιτισμού μπορεί να δει την προσπάθεια του ή να την αγνοήσει.

19. **Χρησιμοποιείτε το διαδίκτυο για την προβολή και διαφήμιση του έργου σας; Έχετε προσωπική ιστοσελίδα;**
Ξεκίνησα με ένα site προ δεκαετίας περίπου σε πρόγραμμα Flash, το οποίο άλλαξα, νομίζω, πέρυσι σε μορφή pdf. Μπορείτε να το επισκεφθείτε και σεις, αν έχετε χρόνο, διάθεση και υπομονή. Η διεύθυνση είναι www.kellis.gr

20. **Αρκετοί καλλιτέχνες παρομοιάζουν την αρχιτεκτονική με τη γλυπτική. Ποια είναι η δική σας τοποθέτηση;**

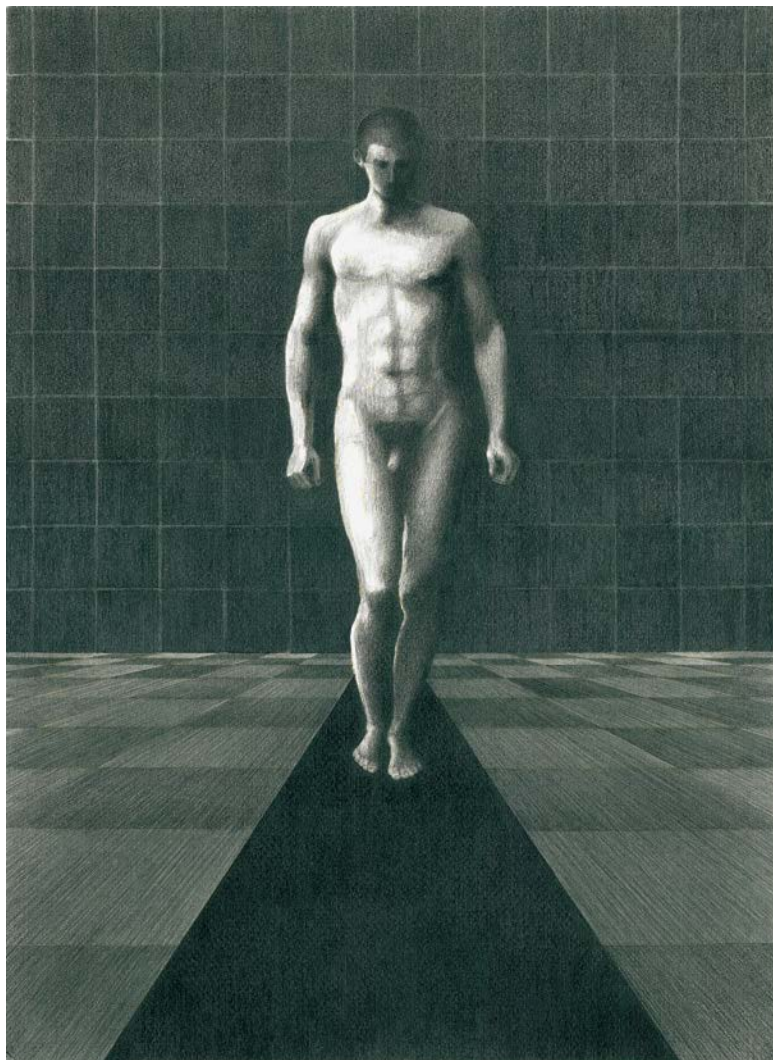
Αρχιτεκτονική και γλυπτική συγκαταλέγονται στις καλές τέχνες. Είναι συγκοινωνούντα δοχεία. Η αρχιτεκτονική δημιουργεί πραγματικούς χώρους, ενώ η γλυπτική κάνει έργα που εντάσσονται σε πραγματικούς χώρους, φυσικούς ή κατασκευασμένους. Ένα γλυπτό μπορεί επίσης να υφίσταται και σε μικρές ή πολύ μικρές διαστάσεις, ενώ ένα αρχιτεκτόνημα σ' αυτές τις διαστάσεις δεν θα ήταν λειτουργικό, αλλά σίγουρα μια μακέτα. Άρα υπάρχουν κάποιες βασικές αρχές που ορίζουν διαφορές και ομοιότητες. Θα ήταν ενδιαφέρον θέμα για ημερίδες. Η σημερινή αρχιτεκτονική δανείζεται ως πούμε στοιχεία απ' τη γλυπτική, η γλυπτική άλλαξε την παραδοσιακή της μορφή και παρουσιάζεται κυρίως σήμερα με τη μορφή εγκαταστάσεων. Γι' αυτό θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε, τι εννοούμε όταν λέμε γλυπτική. Σίγουρα δεν εννοούμε μόνο μαρμαρογλυπτική. Ένα παράδειγμα όμως απ' τα συγκλονιστικότερα της ανθρωπότητας είναι η συνύπαρξη των δυο τεχνών στον Παρθενώνα. Δεν ξέρεις που αρχίζει η μία και που τελειώνει η άλλη. Προσωπικά δεν κάνω διαχωρισμό των καλών τεχνών, ακόμα και των τεχνών χωρίς των επιθετικό προσδιορισμό. Είναι κομμάτια ενός ενιαίου οργανισμού.

21. **Ποιο είναι το χαρακτηριστικό που πρέπει να διακρίνει το σημερινό καλλιτέχνη;**

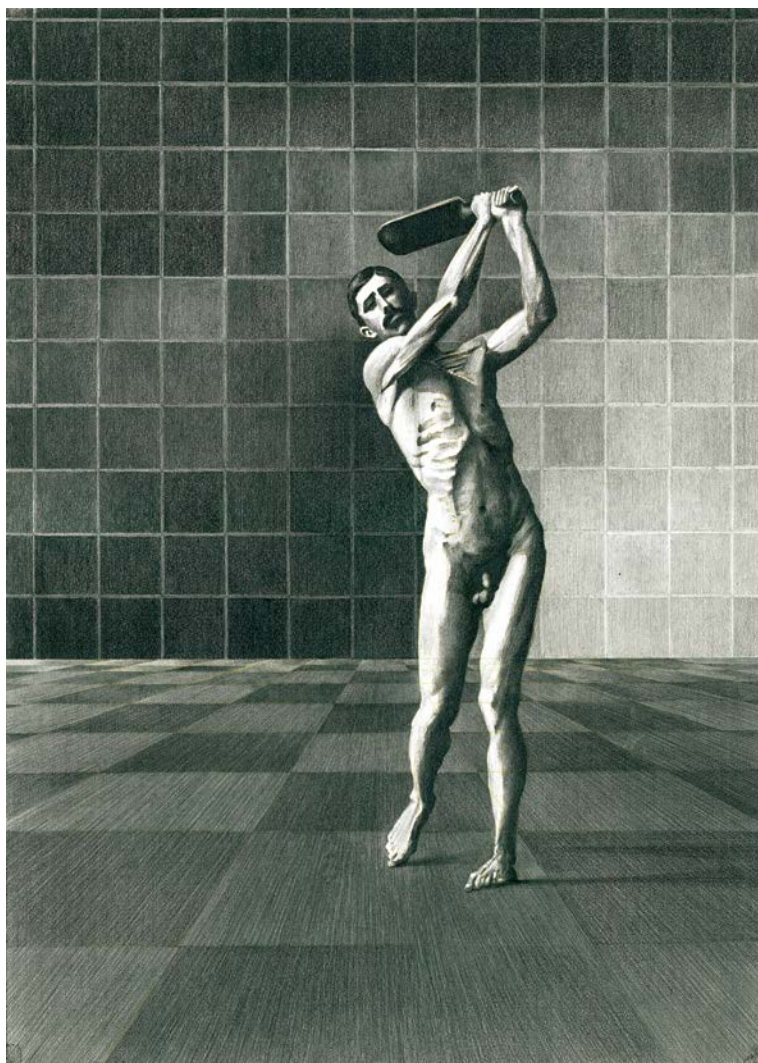
Η αναζήτηση της αλήθειας, που βέβαια αυτή η αναζήτηση είναι και ευχάριστη, αλλά και πικρή. Θα του κοστίσει μια ζωή στο να προσπαθήσει να αποτυπώσει στο έργο του τη γνώση του εαυτού του και την εικόνα του περιβάλλοντος του.

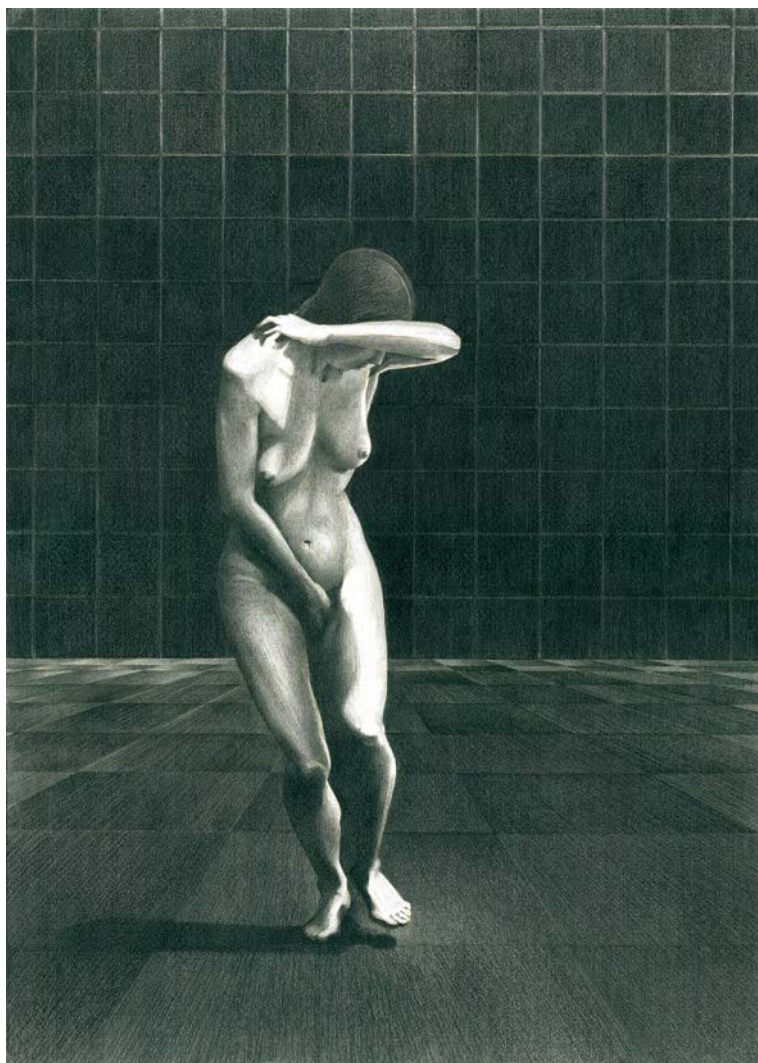
«Αρχέγονη κοσμική θέληση», 2010, μολύβι σε χαρτί, 35X50 cm

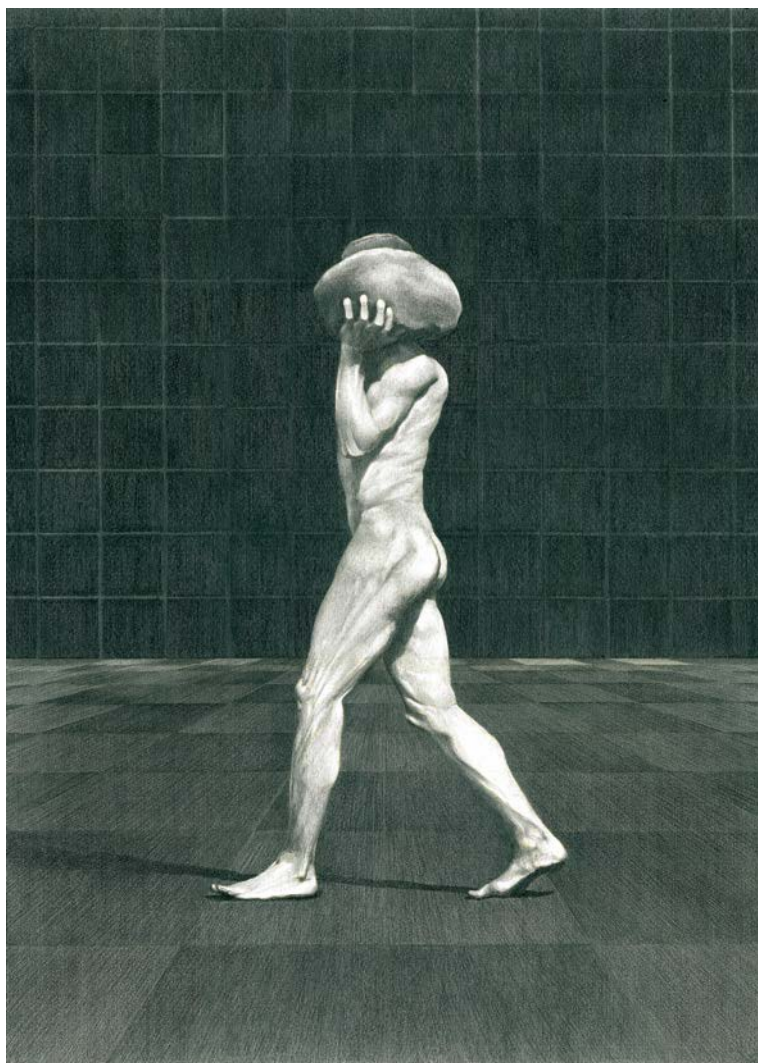
«Ο Αιθεροβάτης σε θωρακισμένο κάδρο», 2011, μολύβι σε χαρτί, 35X50 cm

« Ο Αιθεροβάτης κοπανώντας αέρα», 2012, μολύβι σε χαρτί, 35X50 cm

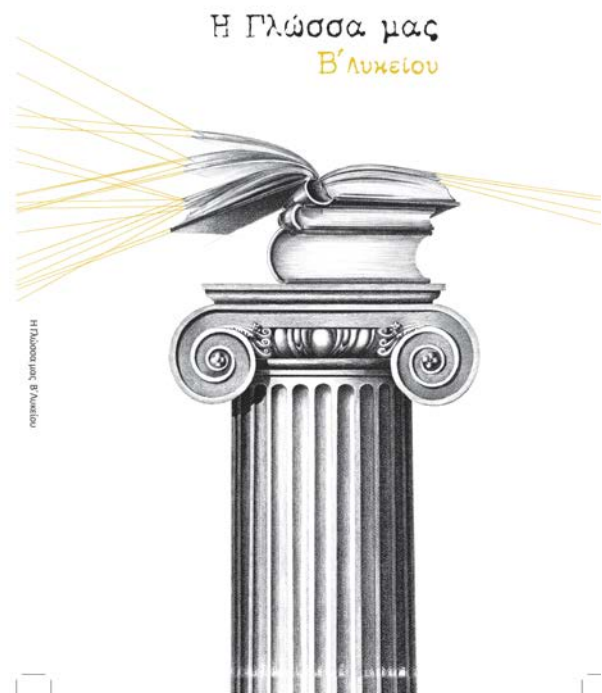
«Η ψυχή του Αιθεροβάτη εγκλωβισμένη στην καμπύλωση του χωροχρόνου»,
2013, μολύβι σε χαρτί, 35X50 cm

« Ο Αιθεροβάτης ως Σίσυφος, κουβαλώντας ένα σύννεφο για τη σύνθεση της ταφής του κόμητος Οργκάθ», 2014, μολύβι σε χαρτί, 35X50 cm

Εξώφυλλο Α' Λυκείου, μολύβι σε χαρτί, gouache, 35X50 cm

Εξώφυλλο Β' Λυκείου, μολύβι σε χαρτί, gouache, 35X50 cm

Εξώφυλλο Γ' Λυκείου, μολύβι σε χαρτί, gouache, 35X50 cm

Η Γλώσσα μας

Α', Β', Γ' Λυκείου

Βιβλίο Καθηγητή

Εξώφυλλο Α', Β', Γ' Λυκείου-Βιβλίο Καθηγητή, μολύβι σε χαρτί, gouache, 35X50 cm